

In de strijd gesneuveld

Toespraak ter gelegenheid van de 77ste provinciale herdenking van de Brabantse gesneuvelde militairen en verzetsstrijders op 15 september 2021 te Waalre door Ernst Hirsch Ballin, hoogleraar aan Tilburg University

In veel woonkamers in Brabant zijn die ingelijste foto's te vinden, soms wat vergeeld, maar ook nog van recente datum, foto's die nabestaanden bewaren van de gesneuvelde Brabantse militairen en verzetsstrijders. Soms zijn ze in uniform geportretteerd, vaak in burger, al dan niet samen met de naaste familieleden voor wie het weerzien nooit is gekomen. Velen van hen zijn begraven op een ereplaats die door de Stichting Oorlogsgraven wordt beheerd, hier in Nederland, in Indonesië of andere landen. Van anderen zijn de graven dicht bij huis, of op onbekende plaatsen. Wat ze gemeen hebben, is dat ze uit deze provincie afkomstig zijn. Hoe belangrijk dat voor hen was, weten we niet. Maar het betekent wel iets dat wij hier wederom voor deze herdenking van Brabantse gevallen bijeenkomen. Wij geven er daarmee blijk van dat we ons in Brabant verantwoordelijk voelen voor de herinnering aan deze mensen, voor de lasten die op hun nabestaanden rusten, en voor de taken die wij zelf als gemeenschap moeten aandurven.

Ik breng dit naar voren omdat deze herdenking in ongewone omstandigheden plaatsvindt. Ruimte voor ontmoetingen is er niet, de meesten leven mee vanuit hun eigen woonkamer, daar waar misschien zo'n foto een plaats heeft. Al sinds 1945, een jaar na de Bevrijding van dit deel van Nederland, worden hier in Waalre bij het monument in de oude St. Willibrorduskerk de Brabantse gesneuvelden herdacht, inmiddels niet alleen in de Tweede Wereldoorlog, waaronder het verzet, maar ook in naoorlogse militaire acties waarbij Nederland betrokken was. Dat de herdenking ook dit jaar, zij het op aangepaste wijze, doorgaat, geeft extra aanleiding stil te staan bij het bijzondere karakter ervan.

Ieder mensenleven waaraan in de strijd voortijdig een einde kwam, roept unieke herinneringen op voor de nabestaanden, vrienden en medestrijders. Het zijn zeer uiteenlopende omstandigheden waaronder zij het leven hebben gelaten, op enig moment in de periode van meer dan driekwart eeuw waarop we nu terugzien.

In deze weken denken velen van ons aan de Nederlandse militairen die nog maar kort geleden het leven hebben verloren bij de pogingen voor de mensen in Afghanistan een veiliger toekomst bereikbaar te maken, pogingen die in een immens drama zijn geëindigd. Onder hen zijn Azdin Chadli, Michael Donkervoort, Tom Krist en Kevin van de Rijdt, die in Brabant thuis waren.

Er zijn geen andere provincies die de gesneuvelden gezamenlijk herdenken. Natuurlijk kan de vraag opkomen of we dan niet bij deze gelegenheid ook zouden kunnen denken aan gesneuvelden uit andere provincies, of aan andere slachtoffers van oorlogsgeweld en vervolging, onder wie de uit Brabant weggevoerde Joodse, Sinti en Roma medeburgers, en anderen die vervolgd werden wegens wat hun eigen was of wat zij uitdroegen. Jazeker, vanzelfsprekend staat het iedereen vrij om op dit moment en in dit uur de gedachten te laten uitgaan ook naar andere slachtoffers.

De betekenis van deze bijzondere herdenking is zeker niet dat ze exclusief zou moeten zijn voor de Brabantse gesneuvelden, maar wel dat al *deze* gesneuvelden een lege plaats hebben achtergelaten in onze Brabantse gemeenschap. Slachtofferschap van geweld is gebonden aan plaatsen, tijden en omstandigheden. Het heeft geen zin om te proberen, het herdenken te bundelen tot een allesomvattende gebeurtenis. De abstractie daarvan zou nóg eens afbreuk doen aan de unieke menselijkheid van iedere vrouw, man of kind die het leven heeft gelaten.

Laten we daarom de waarde blijven onderkennen van bijzondere herdenkingen, maar die nooit opvatten als exclusief. Laten we ook nooit uit het oog verliezen wat andere mensen aan droevige en pijnlijke herinneringen meedragen, soms nog uit eigen beleving, maar steeds vaker als herinneringen aan voorgaande generaties, in het besef hoe diep de groeven van zulk onrecht zijn. Hun en ons aller herdenkingen geven allemaal uitdrukking aan menselijke ervaringen van lijden, verdriet en verlies, ervaringen die mensen zozeer persoonlijk raken dat we ze niet met elkaar mogen vergelijken – laat staan tegen elkaar uitspelen.

Ieder van degenen die wij vanavond als Brabantse gesneuvelden herdenken heeft een lege plaats achtergelaten in de eigen gemeenschap, ergens in Brabant. Met enkele woorden wil ik vanavond erbij stil staan wat het te betekenen heeft dat strijders voortkomen uit een gemeenschap. Vaak gaat het daarbij om militairen die als dienstplichtigen geen andere keus hadden dan hun leven in te zetten in de gewapende strijd. In andere gevallen, bijvoorbeeld

bij de verzetsstrijders, gaat het om mensen die de morele noodzaak voelden om op te komen tegen het onrecht dat de bezetting aan de vervolgdenden aandeed. Heel vaak wordt bij herdenkingen gezegd dat degenen die gevallen zijn, voor ons, voor onze vrijheid, het leven hebben gelaten. Er is zeker alle reden om zo naar hen op te zien. Maar laten we daar niet een gemakkelijk verhaal van maken, want het verlies van een mensenleven mogen we niet – zoals dat vroeger wel gebeurde – in een maatschappelijke kosten- en batenvergelijking plaatsen: de waarde van ieder mensenleven is daarvoor te groot. En toch is het nodig en zinvol dat er mensen zijn die in de meest riskante situaties strijdbaar zijn en blijven, al was het maar omdat we geen ruim baan willen geven aan degenen voor wie het leven van andere mensen er niet toe doet.

Maar er is nog iets anders, en dat betreft de relatie tussen de strijders, onder wie zij die niet teruggekomen zijn, en de gemeenschap waaruit ze afkomstig zijn. Om die band tussen de gesneuvelden en onze gemeenschap gaat het bij de herdenking van vanavond. De dood van degenen die in de strijd zijn omgekomen, heeft niet alleen de gesneuvelden tot slachtoffer gemaakt, maar ook hun dierbaren - de achtergebleven partners, ouders, kinderen en vrienden. Vaak zullen zij hun dierbaren met zorg naar het strijdperk hebben zien vertrekken en toch daarin hebben gesteund. Militairen en verzetsstrijders kunnen alleen maar hun buitengewone, riskante missie vervullen als ze zich gedragen weten door de eigen gemeenschap.

Dat is een reden om deze bijzondere Brabantse herdenking te waarderen. Het gaat altijd weer om meer dan de inzet van degenen die hun leven wagen in de strijd, maar ook om de houding van de gemeenschap waaruit zij voortkomen. Is die zich bewust van de gevaren van militant nationalisme en van fanatisme? Heeft zij oog voor de waardigheid van de mensen die 'anders' lijken te zijn en daardoor het slachtoffer kunnen worden van stelselmatig onrecht? Strijdbaarheid daartegen begint niet met het opnemen van de wapens, maar lang daarvoor. Haatdragende woorden kunnen fatale gevolgen hebben, was de boodschap van de Koning vorig jaar bij de herdenking op de Dam, en dat geldt ook voor stilzwijgen en de andere kant op kijken als men weerstand zou moeten bieden. Woorden doen ertoe, net als de beelden die wij hebben van andere mensen. Herkennen wij onszelf wel voldoende in medemensen die in gevaar zijn, als wij onszelf nog veilig voelen?

Laat vooral niemand het idee hebben dat het er minder toe doet als er slachtoffers van geweld zijn, zolang dat maar niet ons zelf betreft.

Solidariteit met slachtoffers begint met de solidariteit van strijdbare mensen. Ik wil dan ook afsluiten met de wens dat onze Brabantse gemeenschap zich ook in dat opzicht in al haar verscheidenheid verbonden en solidair voelt – en zich daarnaar gedraagt, juist wanneer het moeilijk wordt, al weten we niet waar en hoe. Met eerbied denken we daarom vanavond aan de gesneuvelden en aan al degenen die zich met hen verbonden voelen.